

ΕΞΩ ΜΕΤΟΧΙ

Παναγιώτης Χρ. Κάντης

Το ελληνικό χωριό Έξω Μετόχι, σήμερα τουρκοκρατούμενο, ανήκει διοικητικά στην επαρχία Λευκωσίας. Βρίσκεται στο 17° χλμ. ανατολικά της Λευκωσίας, στο νέο δρόμο που ένωνε την πρωτεύουσα με την Αμμόχωστο. Ο δρόμος αυτός κατασκευάστηκε στη θέση του παλαιού σιδηρόδρομου, που ένωνε την Αμμόχωστο με την πρωτεύουσα και τη Μόρφου μέχρι το 1950.

Το Έξω Μετόχι είναι ένα καμποχώρι της Δυτικής Μεσαορίας και ανήκει στην περιφέρεια της Κυθρέας. Γειτονικές κοινότητες είναι στα Β.Δ. το τουρκοχώρι η Επηχώ και το ελληνοχώρι η Βώνη. Στα ανατολικά του το τουρκοχώρι Κουρού Μοναστήρι και Β.Α. το επίσης τουρκοχώρι Πέτρα του Διγενή. Στα Ν.Α. το ελληνοχώρι η Αγκασίνα και στα Νότια το τουρκοχώρι η Μόρα. Στα Δυτικά το ελληνικό χωριό Τραχώνι και στα Ν.Δ. το μικτό χωριό Παλαίκυθρο. Κεφαλοχώρι της περιοχής η Κυθρέα με το γνωστό της κεφαλόβρυσο, που σήμερα έχει στερέψει.

Η περιγραφή που θα παρουσιάσουμε δεν ανταποκρίνεται στη σημερινή κατάσταση του χωριού εν έτει 2004.

Θα ταξιδέψουμε αρκετά χρόνια πίσω, τότε που η χαρά και η ευτυχία ανακατεμένη με τη φτώχεια δημιουργούσαν τα πολλά και καλά όνειρα των κατοίκων του χωριού.

Ο κάμπος, η γη του χωριού αποτελείται από αλουβιακές αποθέσεις, δηλαδή υλικά διαβρώσεως με τη βοήθεια του νερού. Η καλλιεργήσιμη έκταση ανέρχεται στις 17 χιλιάδες περίπου στρέμματα με κύριο χαρακτηριστικό τη σπορά των δημητριακών-κριθάρι και σιτάρι-

Η γεωργική αυτή έκταση ποτίζεται από δυο χειμάρρους που παίρνουν τα νερά τους, τους βροχερούς χειμωνιάτικους μήνες από τον Πενταδάκτυλο-Χαλεύκα-. Ο ένας χειμάρρος-ο Χαρράρης-στα ανατολικά και ο μεγάλος χειμάρρος που διασχίζει το χωριό με κατεύθυνση νότια. Ο ποταμός, όπως χαρακτηριστικά ονομάζεται από τους κατοίκους, ποτίζει πολλές χιλιάδες στρέμματα καλλιεργήσιμης γης σε όλες τις περιοχές.

Ένα μεγάλο μέρος του κάμπου ποτίζεται από τα νερά του Πεδιαίου, μεγάλου ποταμού που διασχίζει τη Μεσαορία από τη μια άκρη μέχρι την

άλλη με ανατολική κατεύθυνση. Το νερό του ποταμού ποτίζει τη γη του χωριού με τη βοήθεια δυο συστημάτων καναλιών, τα αρδευτικά Νο1 και Νο 2.

Στα δυτικά του χωριού με αρκετούς ελαιώνες φθάνει το ανάλογο μερίδιο νερού από τον Κεφαλόβρυσο. Το νερό ποτίζει τα λιόδεντρα, τις βαμβάκοφυτείες, τα καλοκαιρινά είδη-μπάμιες, λουβιά, ντομάτες πιπέρια, βαζάνια, κρεμμύδια κ.α. που χαρίζουν ένα όμορφο πράσινο χρώμα στα λεγόμενα-Περβόλια-.

Στις λιγότερο ποτιστικές περιοχές επικρατεί το κριθάρι και το σιτάρι. Μικρές εκτάσεις γης σπέρνονται με ρόβι, φακές, ρεβίθια, κουκιά, βίκο και φαβέττα. Η γη, ως γνωστό που σπέρνεται με σιτάρι, πρέπει οπωσδήποτε να πιει καλά μέσα στη χειμωνιάτικη περίοδο-Γενάρη-Φλεβάρη για να αποδώσει καρπούς. Τα υπόλοιπα ευδοκίμουν αποτελεσματικά με ένα καλό χειμώνα με ικανοποιητικές βροχές.

Οι κάτοικοι του χωριού είναι κυρίως γεωργοί και βοσκοί. Στην απογραφή του 1973 παρατηρείται ένας μεγάλος αριθμός αιγοπροβάτων στην κοινότητα και μικρές μονάδες γουρουνιών. Η γεωργία έχει εκβιομηχανοποιηθεί σε σύγκριση με τις δεκαετίες του παρελθόντος. Υπάρχουν τα τρακτέρ, οι

σπορείς, τα κομπάινς, οι ψεκασθήρες και άλλα βοηθητικά σύνεργα.

Η εκτροφή προβάτων και αιγών είναι ακόμα στο στάδιο το προσωπικό-ιδιωτικό, με αριθμούς ζώων 70-90 κατά μονάδα. Φαίνεται ότι ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων ασχολείται με την εκτροφή αιγοπροβάτων με μάντρες που βρίσκονται στα σπίτια των κατοίκων.

Ο πληθυσμός στο Έξω Μετόχι αυξάνεται συνεχώς για πολλούς λόγους. Οι δρόμοι που περνούσαν από το χωριό ήσαν σοβαροί λόγοι αύξησης, το νερό που πότιζε τη γη, η τελειοποίηση των μέσων και εργαλείων στη γεωργοκτηνοτροφία, ο σιδηρόδρομος, η ενασχόληση και απασχόληση στη Λευκωσία, η ύπαρξη καλών συγκοινωνιακών μέσων, όλα αυτά βοηθούν. Έτσι, ενώ το 1881 οι κάτοικοι ανέρχονται σε 326, το 1973 η κοινότητα φθάνει στους 890, με προοπτική μεγαλύτερης ανάπτυξης σε όλους τους τομείς.

Το κτίσιμο των σπιτιών.

Είναι φυσικό για τον άνθρωπο να χρησιμοποιεί υλικά του άμεσου περιβάλλοντός του για το κτίσιμο της κατοικίας του. Έτσι και για το Έξω Μετόχι, ο κανόνας αυτός εφαρμόστηκε από παλιά. Πεδινό χωριό

καθώς ήταν αξιοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό το πλινθάρει και ο πηλός.

Τα κυριότερα υλικά για το κτίσιμο ενός συνηθισμένου αγροτόσπιτιου ήσαν τα πλινθάρια, ο πηλός, οι πέτρες (άσπρες ή κόκκινες), τα βολιτζία, τα καλάμια, οι νεβκές και τα καμαρικά και μάρμαρα αργότερα.

Η αγροτική κατοικία κτιζόταν για να εξυπηρετήσει ανάγκες οικογενειακές, αγροτικές και κτηνοτροφικές. Όλα αυτά με δεδομένα το κλίμα της περιοχής και γενικά τις καιρικές συνθήκες και την ασφάλεια των ενοίκων στο αγροτόσπιτο.

Τα κυριότερα μέρη του σπιτιού ήταν το κυρίως δωμάτιο, το δάχωρο, το εσώσπιτο, ο ηλιακός, το μαειρκό, ο στάβλος, ο αχυρώνας και μια αποθήκη. Ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες του ιδιοκτήτη κτιζόνταν και επιπρόσθετα δωμάτια ή χρησιμοποιούνταν και "εισαγόμενα" υλικά από άλλες περιοχές. Επίσης θέμα οικονομικής δυνατότητας ήταν και οι εξοπλισμοί του σπιτιού, η επίπλωση, το ύψος του σπιτιού, ο αριθμός των παραθύρων, το είδος του πατώματος και της οροφής και η περιφραξη του σπιτιού. Λόγω της γεωργοκτηνοτροφικής ζωής του τόπου απαραίτητη προϋπόθεση ήταν και η μικρή ή μεγάλη αυλή του σπιτιού.

Η κατασκευή των πλινθαριών αρχικά ήταν υπόθεση οικογενειακή. Ο κάθε οικογενειάρχης στην αυλή του έσκαβε τη γη για να κατασκευάσει τον απαραίτητο αριθμό πλινθαριών. Για ένα κανονικό σπίτι χρειαζόνταν 5-6 χιλιάδες πλινθάρια.

Τα υλικά κατασκευής ήταν χώμα, άχυρο και νερό. Γινόταν ένα μείγμα, το οποίο ανακατευόταν (εγύριζε) αρκετές φορές για να δέσει καλά ο πηλός. Όταν ο πηλός ήταν έτοιμος ετοιμαζόταν η απλώστρα (τόπος για να δεχθεί τα υγρά πλινθάρια). Στρωνόταν στον τόπο της απλώστρας άχυρο κάτω στη γη και ο έτοιμος πηλός μεταφερόταν με την τσεβέρα ή το ξύλινο βουρνί και αδειάζονταν ο πηλός στο ξύλινο πλαίσιο (καλούπι) - 60 Χ40Χ6 εκ. Ο άνθρωπος που άπλωνε τα πλινθάρια συνήθως τα έκοβε τέσσερα-τέσσερα με δυο καλούπια χωρισμένα στη μέση.

Στη συνέχεια τα πλινθάρια στέγνωναν από τον ήλιο τον καλοκαιρινό στην απλώστρα και κατόπιν στοιβαζόταν σε σειρές. Η μεταφορά στον τόπο της κατοικίας γινόταν, ανάλογα με την απόσταση, με τα χέρια, με τα γαϊδούρια, την καρρέτα ή το αμάξι και αργότερα με τα αυτοκίνητα.

Το σκάψιμο για τα πλινθάρια δημιουργούσε ένα βαθούλωμα γης, τη

“λάντα”, η οποία το χειμώνα γέμιζε νερό. Αργότερα, από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα βρέθηκαν “χαλίτικα” κομμάτια, τα οποία γίνονταν ο επαγγελματικός τόπος κατασκευής πλινθαρίων, τα οποία οι κάτοικοι αγόραζαν για το κτίσιμο των σπιτιών τους.

Ανάλογα με την τοποθεσία και τις ανάγκες του οικοδομήτη σχεδιάζονταν το όλο οικοδόμημα με πρώτη φροντίδα για το θεμελίο. Ο θεμελιός γινόταν με πέτρες ασπρόπετρες από το Κουρου-Μοναστήρι ή κοκκινόπετρες από την Πέτρα του Διγενή.

Τα πλάτος του θεμελίου έφθανε τα 60-70 εκ. και το ύψος τα 50-60 εκ. Το δέσιμο της πέτρας γινόταν είτε με σκέτο πηλό ή με ασβεστοπηλό. Ο ασβέστης αγοραζόταν από τα ασβεστοκάμινα της Κυθρέας στον Πενταδάκτυλο.

Οι πέτρες αυτές μεταφέρονταν με την καρρέτα από τα γειτονικά τουρκοχώρια. Πολλές φορές η πληρωμή γινόταν με την ανταλλαγή γεωργικών ή κτηνοτροφικών προϊόντων.

Μετά το σχεδιασμό των θεμελιών άρχιζε το κτίσιμο του σπιτιού. Το ύψος των τοίχων ήταν 3.5-4.5 μέτρα. Τα παράθυρα ψηλά. Αρχικά δεν υπήρχαν παράθυρα προς το δρόμο για

λόγους ασφάλειας. Όταν άρχισαν να αφήνουν παράθυρα, αυτά ήσαν πάντοτε με σίδερα για προστασία και ψηλό στρογγυλό τέλλι για προστασία από πουλιά ή και ερπετά.

Πολύ ψηλά πάνω στον τοίχο αφηνόταν συνήθως μια αρσέρα, μικρό άνοιγμα, για για φωτισμό και εξαερισμό.

Η οροφή του σπιτιού δεν είχε μεγάλη κλίση, λόγω του ξηρού κλίματος και της ανυπαρξίας χιονιού. Ήταν πήλινη με κοντές χολέτρες για το νερό. Ο πηλός αυτός απλωνόταν από το μάστορα κάθε καλοκαίρι με τέχνη και φροντίδα, γιατί οι βροχές του χειμώνα αφαιρούσαν ένα μικρό πάχος από τον πηλό (χώμα και άχυρο).

Αφού οι τοίχοι του σπιτιού έφθαναν στο κανονικό ύψος (3.5-4.5 μέτρα), ο κτίστης τοποθετούσε τα βολίτζια (στρογγυλοί κορμοί κυπαρισσιών ή πεύκων) σε μια απόσταση 35 εκ. το ένα από το άλλο. Αφού στερεώνονταν καλά πάνω στους τοίχους το επόμενο βήμα ήταν το δέσιμο των καλαμιών.

Αν το σπίτι ήταν μεγάλο ο κτίστης τοποθετούσε στη μέση των τοίχων τη “νεβκά” (ξύλινη ή σιδερένια) πάνω στην οποία ακουμπούσαν τα βολίτζια και αργότερα οι τσάπες (ορθογώνια

ξύλινα κομμάτια).

Η τεχνική για τα βολιτζια πέρασε από διάφορα στάδια. Το απλό ήταν από τοίχο σε τοίχο (κοντινή απόσταση). Το δεύτερο στάδιο ήταν ο κεντρικός στύλος στη μέση του δωματίου. Ακολουθούσε ακτινωτή διάταξη των βολιτζιών και από πάνω τα καλάμια ή οι ψαθαρκές. Το τρίτο στάδιο με ξύλινα ή σιδερένια νεβκά στην οποία ακουμπούσαν ανάλογα του μήκους της λίγα ή πολλά βολιτζια ή τσάπες και από πάνω στα καλάμια ή οι ψαθαρκές.

Για το δέσιμο των καλαμιών εφαρμόζοταν μια πανηγυρική μέθοδος. Η απαιτούμενη ποσότητα των καλαμιών καθαριζόταν καλά. Μαζεύονταν μετά αρκετοί συγγενείς οι οποίοι θα έδεναν τα καλάμια. Σ' ένα όρθιο καλάμι ανέμιζαν χρωματιστά μαντήλια, δώρο-πληρωμή για τους τεχνίτες. Τα ξυσμένα καλάμια έμπαιναν κάθετα πάνω στα βολιτζια και δένονταν με σπάγκο σε καλάμι οδηγό κατά μήκος του βολιτζιού. Αφού σκεπαζόταν η οροφή του σπιτιού ακολουθούσε το στύλωμα (τοποθέτηση του αναγκαιού πηλού) για να στεγάσει αποτελεσματικά την κατοικία (κυρίως από τη βροχή).

Στα παλαιά τα χρόνια οι τοίχοι των σπιτιών σκεπάζονταν μ' ένα στρώμα

από πηλό στο εσωτερικό. Αργότερα ο πηλός αντικαταστάθηκε από γύψο που ήταν πιο στερεός, χάριζε περισσότερο φως και ομορφιά. Ακόμα πιο ύστερα, πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, ο γύψος κάλυπτε και τους εξωτερικούς τοίχους.

Το πάτωμα του σπιτιού στα διάφορα δωμάτια είχε διαφορετική όψη και εικόνα. Αρχικά ήταν χωματένιο. Ψιλό και μαλακό χώμα πατημένο καλά. Αργότερα σε κάποιο δωμάτιο τοποθετούνταν πέτρες μικρές ή πλάκες με τη βοήθεια πηλού ή ασβεστοπηλού. Πιο ύστερα, στα δίκωρα ή τους ηλιακούς τοποθετούνταν τετράγωνα μάρμαρα ποτισμένα με γύψο.

Για το καθάρισμα του πατώματος η μάνα οικοδέσποινα χρησιμοποιούσε μικρό "φουρκάλι", αφού ράντιζε ελαφρά το πάτωμα για να μη σηκώνονται σκόνες. Αργότερα γινόταν χρήση της σκούπας.

Συνήθως όλη η ξυλεία (νεβκές, βολιτζια) μεταφέρονταν από το δάσος της Χαλεύκας. Τα πορτοπαράθυρα με γρικέλια και μάνταλα ήταν έργο του πελεκάνου συνήθως ξενομερίτη.

Η περίφραξη του σπιτιού αποτελείτο από "παλλούρες" σ' ένα ύψος δυο μέτρων για ασφάλεια και προστασία ανθρώπων και ζώων. Όταν ο οικοδεσπότης ήταν πλούσιος η περίφραξη

γινόταν από πλινθόκτιστους τοίχους ψηλούς και με μια κύρια είσοδο, το ξεπόρτι.

Το σπίτι λειτουργούσε αποτελεσματικά και ανάλογα της εποχής και των ασχολιών, έπαιρνε και την ανάλογη όψη. Μέσα στη συνήθως μεγάλη αυλή φιλοξενούνταν ζώα, πουλερικά, ο φούρνος, ο χώρος της κοπριάς, το μαντρί και αργότερα το ξηρό αποχωρητήριο.

Ο φούρνος ήταν ειδικά κατασκευασμένος για καλοψημένο ψωμί, κρέας και ό,τι άλλο ψήνεται σε φούρνο. Χωριζόταν σε δυο μέρη με μια πλάκα από πηλό. Το κάτω μέρος της φωτιάς (ξύλα, κόνδυλα, σχοιινίες) και το πάνω αφού σκουπιζόταν η πλάκα με το “σφόντζιο” δεχόταν τα ψωμιά και ό,τι άλλο από ζυμάρι. Τα κάρβουνα τaráζονταν, ανακινούνταν με τον “τάρακτο” (χοντρό μακρύ ξύλο) και το πάνω “στόμα” του φούρνου έκλεινε με το “στούπωμα” και βρεγμένο ρούχο για να μην χάνεται η θερμότητα του φούρνου.

Κτιζόταν ο φούρνος με μικρό θεμελιό και το υπόλοιπο μέρος από πλινθάρια. Καμινιαζόταν ο φούρνος για να πυρακτωθούν τα υλικά του και να αποδίδει καλύτερα στο ψήσιμο.

Ο ηλιακός βρισκόταν πάντοτε στη νότια πλευρά του σπιτιού. Ένας

τόπος που να τον πιάνει καλά ο ήλιος. Είχε σχήμα συνήθως ορθογώνιο. Παλαιότερα ήταν ανοικτός προς τα έξω στο σχήμα του ορθογωνίου. Αργότερα όταν άρχισε η χρήση των “καμαρικών” (ειδικές πέτρες) ο ηλιακός είχε δυο καμάρες, πλακοστρωμένος ή μαρμαρωμένος.

Στη μια του άκρη προφυλασσόταν από ένα μικρό τοίχο, 2-3 μέτρα. Εκεί έβρισκες τον “κορυποστά”, ξύλινο κατασκεύασμα για να δέχεται τις κούζες για το νερό (υπήρχε ο χαμηλός και ο ψηλός). Στον τοίχο κρεμασμένα έβλεπες διάφορα γεωργικά εργαλεία ή υπήρχε στη γωνιά πρόχειρο κρεβάτι (τάβλα).

Στο δίχωρο, το επίσημο δωμάτιο του σπιτιού, έβλεπες τη “σουβάντζα” στους τοίχους με ωραία και περίτεχνα πιάτα, το ερμάρι και τα σκαλιστά σεντούκια, την αρμαρόλα με τους μικρούς και ωραίους καθρέπτες και τα κεντητά κρεμαστά στους τοίχους και το νυμφικό κρεβάτι, με όλα του τα εξαρτήματα.

Συνήθως, το κρεβάτι ήταν με τέσσερις σιδερένιους στύλους, οι δυο πιο ψηλοί από τους άλλους. Με στολίδια και κάγκελα γεμάτα ομορφιά και χάρη. Ενωνόταν με σιδερένιες λάμες που βίδωναν αρμονικά.

Από κάτω συνήθως τοποθετούσαν σανίδια για πιο υγιεινό και πρακτικό ύπνο. Πάνω από αυτά τοποθετούσαν το μάλλινο στρώμα από μαλλιά προβάτου.

Γύρω-γύρω από κάτω προσδενόταν ο “τορναρέττος”, ύψους περίπου ενός μέτρου, ύφασμα μεταξωτό ή χασέ (κάμπρενο). Αυτό το ύφασμα έκλεινε γύρω-γύρω το κρεβάτι πάνω από το δάπεδο.

Στο πάνω μέρος των στύλων του κρεβατικού στερεωνόταν το “σκλουβέρι” και στους τέσσερις στύλους. Ήταν ένα επιπρόσθετο ύφασμα για ομορφιά, για προστασία από κουνούπια και σκόνες. Ψηλά-ψηλά συμπλήρωνε το “πορκερούδι” που κάλυπτε τα δεσίματα στο “σκλουβέρι” και τα σίδερα του κρεβατιού.

Πάνω στο στρώμα τοποθετούνταν συνήθως δύο σεντόνια (βαμβακερά ή λινά ή μάλλινα ανάλογα του καιρού). Πιο πάνω καλά σχεδιασμένο και ραμμένο πάπλωμα και από πάνω κεντημένο σκέπασμα. Τα μαξιλάρια ήταν δυο κι αυτά με γέμιση συνήθως μάλλινη: Τα μαλλιά κατά καιρούς πλένονταν καλά για λόγους καθαριότητας.

Το « μαιρκό» ήταν ο τόπος για ψήσιμο φαγητού και πλύσιμο ρούχων. Υπήρχε διπλή ή τριπλή νησιτιά

για διάφορα μεγέθη κατσαρόλας και κάπου χώρος για το χαρτζί. Ψηλά υπήρχε άνοιγμα, είδος καμινάδας για τον καπνό. Το δάπεδο ήταν συνήθως στρωμένο με πλάκες ή πέτρες ή και κάποτε από χώμα.

Ο τόπος για το πλύσιμο των ρούχων αποτελείτο από γούρνα πέτρινη πελεκητή στρογγυλή. Κοντά ήταν το πιθάρι με την αλουσίβα (μίγμα νερού και καθαρισμένου σταχτού).

Τα νερά της γούρνας έβγαιναν συνήθως έξω στην αυλή ή κάποτε πήγαιναν σε ειδικό λάκκο.

Ο στάβλος για τα ζώα με τις πάγνες τους και τους χαλκάδες στον τοίχο. Συνήθως, επικοινωνούσε με τον αχυρώνα, το “σιελονάρι” για ευκολία στο τάισμα των κτηνών.

Οι πάγνες ήταν κτισμένες κοντά στον τοίχο με πέτρες και πηλό και το κάθε ζώο (αγελάδα, γαϊδούρι, μουλάρι) είχε τη δική του. Το δάπεδο ήταν στρωμένο με πέτρες ή μικρές πλάκες και ήταν επικλινές προς τα έξω.

Η μικρή ή μεγάλη αποθήκη εξυπηρέτούσε τις γεωργικές ανάγκες των αγροτών. Αλέτρια, ζυγοί, ζέβλες, στρατούρια, σάματα, κοφίνια, δρεπάνια, κόσκια, αρβάλια, δουκάνες, δρικάνια, ξυλόφτυαρα, φερνάτζια βρίσκονταν σωστά τοποθετημένα.

Σε όλους αυτούς τους χώρους υπήρχε ειδικός τόπος για το λυχνάρι, το φανάρι, τη λάμπα. Λαμβανόταν πρόνοια για εύκολο καθάρισμα και συγύρισμα.

Σχεδόν σε όλα τα σπίτια υπήρχε και λειτουργούσε αποτελεσματικά ο αργαλειός ή το “αρκαστήρι”. Μάνα και κόρες έπρεπε να γνωρίζουν καλά την υφαντική τέχνη με κλωστές μάλλινες ή βαμβακερές ή μεταξωτές ή άλλως πως.

Άλλα συμπληρωματικά εργαλεία ή μηχανήματα του αργαλειού ήταν το δουλάππι, η ανέμη, τα κανιά, τα μασούρκα, ο απείλικτρος, το αδράκτι για τη δημιουργία μάλλινης κλωστής.

Παλαιά κτίρια στο Έξω Μετόχι

A. Το πιο παλαιό κτίριο του χωριού ήταν αυτό που βρισκόταν στην αυλή του Γιάγκου. Οι τρεις κυκλικές καμάρες του, κτισμένες με πέτρες και πηλό μαρτυρούν ότι εκεί υπήρχε ένα οικοδόμημα, ένα αρχοντικό, που πιθανότατα έχει την ιστορία του στα χρόνια της Φραγκοκρατίας, όταν ο βασιλιάς Ιάκωβος Α΄ παραχώρησε το 1385 τον τόπο αυτό ως φέουδο στον ευγενή Ιωάννη ντε Νουβίλ.

B. Οικία του Γεωργίου Χατζηκαλλά Παπα-Γιωρκή.

Κατοικήθηκε κατά σειρά από τους πιο

κάτω:

1. Γεώργιο Χατζηκαλλά Παπά-Γιωρκή (Καλλυβατζιώτης)
2. Χατζηπιέρο Γεωργίου Χατζηκαλλά
3. Παπα-Χριστόδουλο Χατζηπιέρο
4. Ματθαίο Παπαχριστοδούλου

Η κατοικία αυτή κτίστηκε γύρω στα 1804 από τον αείμνηστο ιερέα Γεώργιο Καλλυβατζιώτη. Όταν το 1821 δολοφονήθηκε από τους Τούρκους, η κατοικία δημεύθηκε. Αργότερα τα αδέρφια Γεώργιος και Κυριάκος το αγοράζουν κι έτσι επανέρχεται στην οικογένεια.

Η κατοικία αυτή κτίστηκε γύρω στα 1804 από τον αείμνηστο ιερέα Γεώργιο Καλλυβατζιώτη. Όταν το 1821 δολοφονήθηκε από τους Τούρκους, η κατοικία δημεύθηκε. Αργότερα το αδέρφια Γεώργιος και Κυριάκος το αγοράζουν κι έτσι επανέρχεται στην οικογένεια.

Το όλο συγκρότημα αποτελείτο από ένα ευρύχωρο δωμάτιο με ξύλινη νεβκά στη μέση, ηλιακό με νεφκά, ένα δεύτερο δωμάτιο με «σέντε», το «σιελονάρι» και το στάβλο.

Γ. Οικία του Χατζηπαυλή Παπα-Μιχαήλ Χατζηκκάηλου.

Κατοικήθηκε από τους:

1. Χατζηπαυλή Παπα-Μιχαήλ Χατζηκ-

κάηλο

2. Παναγιώτη Χατζηπαυλή

3. Μιχαήλ Παν αγιώτη (Πιτσιάκκα)

Αποτελείτο από δυο μακρόστενα μεγάλα δωμάτια ύψους 14 ποδιών με ηλιακό στη μέση. Υπήρχε στάβλος «σιελονάρι» και αποθήκες για σιτηρά.

Το κτίριο πιθανόν να κτίστηκε από τον εθνομάρτυρα Χατζηγιώνα Παναγιώτη. Όταν σφαγιάστηκε στις 9 Ιουλίου 1821 και δημεύθηκε η περιουσία του από τους Τούρκους, ήρθε κατόπιν ο γαμπρός του, Χατζηπαύλος Παπα-Μιχαήλ (Κκάρλος) και το αγόρασε και κατοίκησε σ' αυτό.

Δ. Οικία Παπα-Παυλή Χατζηγεωργίου

Κατοικήθηκε από τους

1. Παπα-Παυλή Χατζηγεωργίου

2. Παπα-Γιάννη Παπα-Παυλή

3. Γεώργιο Παπαγιάννη

Ε. Οικία Νικόλα Ζαχαρίου Χατζηγιάννου

Κατοικήθηκε από τους:

1. Νικόλα Ζαχαρίου Χατζηγιάννου

2. Θεράποντα Νικόλα Χατζηγιάννου

Αργότερα στα θεμέλια του έκτισε ο Νικόλας Φώτης (Λαός)

ΣΤ. Οικία Νικόλα Χατζηγεωργίου

Κατοικήθηκε από τους:

1. Νικόλα Χατζηγεωργίου

2. Κερ Παναή Νικόλα (Διάκος)

3. Παρασκευά Κερ Παναή (Ποιητάρης)

Χαρακτηριστικό της κατοικίας ο ψηλός ηλιακός με τρία συνεχόμενα δωμάτια.

Ζ. Οικία Χαράλαμπος ή Χαμπουλλά

Κατοικήθηκε από:

Χαράλαμπος ή Χαμπουλλά

2. Χαρή Χαράλαμπος

3. Κωνσταντή Χαρή (Κιττή)

Ευρύχωρος ψηλός ηλιακός με νεβκά, δίχωρο με νεβκά, στάβλο και «σιελονάρι».

Ακόμα ένα παλαιό κτίριο ήταν αυτό του Χατζησταμάτη (Κλάκκα), που βρισκόταν ανατολικά της κατοικίας του Γιαννή Σταυράτση Ορφανού. Στο σπίτι αυτό κατοίκησε πρώτα ο Κλάκκας στις αρχές του 19ου αιώνα. Ακολουθώντας, κατοικεί στο σπίτι αυτό ο Θεράππος. Στη συνέχεια νέος ένοικος είναι ο Σταύρος ή Σταυράτσης που νυμφεύτηκε τη Μαρία Θεορή από το Έξω Μετόχι το 1900.

Η όλη κατοικία έχει κέντρο το μεγάλο δίχωρο, με μακρύ ηλιακό μπρο-

στά, αριστερά ο μεγάλος στάβλος, δεξιά το «σιελονάρι». Μπροστά η κατοικία έχει μια μεγάλη αυλή με περιτοιχίσμα από πλινθάρια.

Περί το τέλος της Τουρκοκρατίας και αρχές της Αγγλοκρατίας το κτίσιμο των σπιτιών διαφοροποιείται προς το καλύτερο. Κι έχουμε:

Α. Οικία Χαρή Χαρτάλη. Κατοικήθηκε από:

1. Χαρή Χαρτάλη
2. Νεόφυτο Χαρή Χαρτάλη
3. Ιωάννη Χατζηγεωργίου (Μάτσιο)

Διέθετε ηλιακό ψηλό (κατάλιακο) με καμάρα στη μέση, δωμάτιο για σιτηρά (σέντα ή ροβό), στάβλο, «σιελονάρι».

Β. Οικία Φώτη Χατζηκαλλά. Κατοικήθηκε από:

1. Φώτη Χατζηκαλλά
2. Γιάννη Φώτη
3. Κώστα Σάββα (Τουλουγκέ)

Γ. Οικία Θεοδώρου. Κατοικήθηκε από:

1. Θεόδωρο
2. Σταμάτη Θεοδώρου
3. Σταυράτζη Σταμάτη

Δ. Οικία Κωνσταντά Χατζηκαλλά. Κατοικήθηκε από

1. Κωσταντά Χατζηκαλλά ή Αρναούτη
2. Πετρή Κωνσταντά Αρναούτη

Ε. Οικία Χριστόδουλου Ιωνά. Κατοικήθηκε από:

1. Χριστόδουλο Ιωνά
2. Ιωσήφ Χριστοδούλου
3. Χριστόδουλο Ιωσήφ Τρούμπα

Από τις αρχές του 20ου αιώνα και ιδίως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αλλάζει ο ρυθμός των κατοικιών. Η κατάργηση της δεκαετίας από τους Άγγλους το 1925 απελευθερώνει αρκετά τους γεωργούς. Αυξάνονται κάπως τα εισοδήματα των αγροτών και τούτο επηρεάζει και το κτίσιμο των σπιτιών.

Ο ηλιακός έχει «καμαρικά», ειδικές πελεκητές πέτρες που δημιουργούν δύο ή τρεις καμάρες. Το δίκωρο αντί δοκού έχει πάλι καμάρα με πέτρες και αντί καλάμια μπαίνει η ψαθαρκά. Το πάτωμα επιστρώνεται με τετράγωνα άσπρα μάρμαρα, οι τοίχοι καλύπτονται με γύψο και η στέγη σκεπάζεται αραιά, αλλά με αυξητική τάση με χολετρωτά κεραμίδια (Τέλος Β΄ Παγκοσμίου).

Τέτοιες κατοικίες κτίστηκαν αρκετές. Στα εσωτερικά παράθυρα έχουμε τα

ξύλινα φρακτικά αντί τα σιδερένια, οι πόρτες έχουν ανάγλυφες παραστάσεις και τα βοηθητικά δωμάτια αυξάνονται.

Ιδιοκτήτες τέτοιων κατοικιών ήσαν οι:

1. Σωτήρης Παναρτάς (Παττίσιης)
2. Φώτης Παναρτάς
3. Γεώργιος Διάκος (Πατσιήκκος)
4. Χρίστος Παναρτάς (Τζιώρτζιης)

Η ενίσχυση της οικονομίας του τόπου δίνει την ευκαιρία και στο κτίσιμο δίπατων σπιτιών με τα υπνοδωμάτια στα ανώγεια. Κάτοικοι με ανώγειες κατοικίες ήσαν οι:

1. Κωνσταντής Νικόλα (Κάπρος)
2. Ιωσήφ Χριστοδούλου
3. Πέτρος Γιατρού

Σ' αυτού του είδους τις κατοικίες λαμβάνεται υπόψη η υγεία των ενοίκων έχουμε τα ξηρά στεγασμένα αποχωρητήρια, τόπο για μπάνιο και καλύτερη κουζίνα και τραπεζαρία.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επιφέρει αρκετές αλλαγές στη ζωή των ανθρώπων. Κάπου κάνει την εμφάνισή του το ραδιόφωνο με μπαταρία, κάποια εφημερίδα «Φωνή των Αγροτών» για ενημέρωση και πληροφόρηση.

Το σπίτι των κατοίκων αλλάζει προς

το καλύτερο. Περισσότερα δωμάτια, κουζίνα, τραπεζαρία και ξεχωριστά μαγειρεία και αποχωρητήρια στεγασμένα στην αυλή. Μπαίνει σιγά-σιγά το τούβλο και το κεραμίδι σκεπάζει τις οροφές.

Με την ανεξαρτησία το 1960 η κατοικία γίνεται πιο ευρύχωρη και πιο λειτουργική. Ο ηλεκτρισμός βοηθά τα μέγιστα. Το σύγχρονο σπίτι με όλες τις ανέσεις και διευκολύνσεις είναι πια προσιτό. Εξυπηρετούνται πιο αποτελεσματικά οι ανάγκες υγιεινής ζωής και πιο εύκολης. Ήδη η γεωργία αφήνει τη θέση της σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες. Η πρωτεύουσα δέχεται πάρα πολλούς εργάτες σε εργοστάσια και τεχνίτες διαφόρων δραστηριοτήτων. Η εξέλιξη έχει πάρει το δρόμο της, που απότομα και κεραυνοβόλα σταματά τον Ιούλιο του 1974.

Η ονομασία των χωριού - Έξω Μετόχι - ανάγεται σε πάρα πολλούς αιώνες πίσω. Βυζαντινά χρόνια, Φραγκοκρατία, Ενετοκρατία, Τουρκοκρατία. Ανάμεσα στους θρύλους, τις παραδόσεις και την ιστορία γεννιέται και μεγαλώνει και η ύπαρξη και ιστορία στο Έξω Μετόχι.

Η περιοχή του χωριού από τα αρχαία χρόνια αποτελούσε μέρος του βασιλείου των Χύτρων. Το βασίλειο των

Χύτρων ακμάζει για αρκετούς αιώνες.

Στα χρόνια τα χριστιανικά η περιοχή αυτή εκχριστιανίζεται όπως και ολόκληρη η Κύπρος. Κτίζονται πολλές εκκλησίες, αναδεικνύονται αρκετές ηγετικές μορφές του Χριστιανισμού, όπως ο Άγιος Δημητριανός, που αιχμαλωτίστηκε με το διασωθέν ποίμνιό του από τους Άραβες επιδρομείς. Η ολοκληρωτική καταστροφή της περιοχής από τους Άραβες προσφέρει την ευκαιρία κατόπιν στην περιοχή να ιδρυθούν δώδεκα νέες κοινότητες, ανάμεσα στις οποίες και το Έξω Μετόχι. Έτσι μπορούμε αβίαστα να καταγράψουμε μια ιστορία χιλίων τόσων χρόνων ζωής και παρουσίας του Έξω Μετοχίου στη ζωή της Κύπρου μας.

Με τον ερχομό των Φράγκων στην Κύπρο τον 12ον μ.Χ. αιώνα το Έξω Μετόχι αναφέρεται αρκετές φορές στις διάφορες «συναλλαγές» των Φράγκων.

Στα χρόνια της Φραγκοκρατίας έχουμε τη μαρτυρία για το Έξω Μετόχι από το «Χρονικό» του Λεόντιου Μαχαιρά. Είναι τα χρόνια της βασιλείας του Ιάκωβου Α΄ (1382-1396). Ο βασιλιάς παραχωρεί την κοινότητα σ' ένα ευγενή «και έδωκε ψουμίν τους καβαλλάρηδες όπου τον ατζιετιάσαν

τουτέστιν τον σιρ Τζονάν τε Νάβιλες το Ξωμετόχιν» § 620.

Στα 1394 ο Στραμβάλδι μας πληροφορεί ότι η οικογένεια του Jean de Neuville κατείχε ακόμα το χωριό. Επίσης ο Λουίς ντε Μος Λατρέ, βιβλιογράφος της κυπριακής γραμματείας, αναφέρει το Έξω Μετόχι στον κατάλογο των βασιλικών κτημάτων.

Ο Φλώριος Βουστρώνιος στα χρόνια 1460-1473 αναφέρει ότι το Έξω Μετόχι παραχωρήθηκε στη Λαΐδη Μαριέττα Βραγαδίν μαζί με άλλα χωριά. Επίσης αναφέρεται ότι το Έξω Μετόχι έπαιρνε μέρος σε εορτασμούς και πανηγύρια επί Φραγκοκρατίας κατά περιόδους όπως στους γάμους του Βοημούνδου Δ΄ και της Μελισσάνθης (1216-1224), επί Ερρίκου Α΄ (1218-1253), στους γάμους του βασιλιά Ερρίκου Β΄ 1317, στο γάμο του βασιλιά Ιάκωβου Β΄ με την Αικατερίνη Κορνάρο το 1473μ.Χ.

Άλλα σημεία στήριξης της αναφοράς για το Έξω Μετόχι είναι και η ύπαρξη μεγάλου ελαιώνος στο Έξω Μετόχι με την επωνυμία «Ελιές του φραγκομάτου».

Στα Βυζαντινά τα χρόνια το Μοναστήρι του Αγίου Χρυσσοστόμου στον Πενταδάκτυλο διατηρούσε Μετόχι ανάμεσα στην Κυθρέα και το Νιον Χωρκόν. Το Μετόχι αυτό διατηρήθη-

κε επί Φραγκοκρατίας και Τουρκοκρατίας. Στα κτήματα αυτά εργάζονταν ανέκαθεν εργάτες που κατοικούσαν πιο ανατολικά στο «Έξω Μετόχι». Έτσι εξηγείται και η ονομασία της κοινότητας.

Αργότερα το - Μετόχι - του Αγίου Χρυσοστόμου δημεύεται από τους Τούρκους κατακτητές και παίρνει την ονομασία - Τσιφλίκι - ή στο λαϊκότερο - Τσιφλικούι.

Οι σχέσεις των κατοίκων με τους Τούρκους κατακτητές δεν ήταν αρμονικές. Πάντοτε υπήρχε αναβρασμός και διαμάχες. Επειδή στην περιοχή λειτουργούσε διοικητική έδρα των Τούρκων, στο Παλαίκυθρο, ήσαν συχνές και οι διαπλοκές των Ελλήνων στο Έξω Μετόχι με την τούρκικη εξουσία. Αποκορύφωμα όλων αυτών των διενέξεων ήσαν ο αποκεφαλισμός και το κρέμασμα τριών πρωτεργατών στο Έξω Μετόχι. Του Παπαγιώρη Καλυβασιώτη, του Πρωτόπαπα Χριστόδουλου και Χατζηγιωνά στα γνωστά γεγονότα της 9ης Ιουλίου 1821.

Η αγριότητα των Τούρκων φαίνεται και από τον τρόπο της σύλληψης και των τριών δολοφονηθέντων, αλλά και από τον τρόπο του θανάτου τους. Η περιουσία του αρπάζεται επίσης και δημεύεται από το βάρβαρο καθε-

σώς.

Το κτύπημα των Τούρκων επιφέρει προσωρινά μια στασιμότητα και μια παγωνιά στις μορφές αντίστασης. Με τα χρόνια οι πληγές επουλώνονται και η κοινότητα αναπνέει καλύτερα. Οι κάτοικοι προσδεύουν οικονομικά, αποκτούν περισσότερη γη, κτίζουν καλύτερα σπίτια και αυξάνεται και ο πληθυσμός του χωριού.

Με το τέλος της Τουρκοκρατίας στην Κύπρο οι κάτοικοι στο Έξω Μετόχι οργανώνονται καλύτερα, κτίζουν νέα εκκλησία και προσπαθούν να ιδρύσουν το πρώτο σχολείο για τη μόρφωση των παιδιών τους. Ο τούρκικος βραχνάς πάει να σβήσει και σβήνει με τον ερχομό των Άγγλων το 1878. Το χαμόγελο ανθίζει στα χείλη των κατοίκων και βλέπουν και αναμένουν καλύτερες μέρες.

Ερευνητής-Συγγραφέας: Παναγιώτης Χρίστου Κάντης

Διόρθωση - Γλωσσική Επιμέλεια: Νικόλαος Διάκος